

Taşranın ‘Yok’luğunda Var Olan Sıkıntı: *Gölgesizler*’de Taşranın Okunması

Burcu Şahin¹

Özet

Taşra merkez ilişkileri üzerine kurulmuş olan bu çalışmada, öncelikle taşra üzerine yapılan tanımlara yer verilmiştir. Taşranın ne olduğu üzerine konuşulduğu andan itibaren merkezin devreye girdiği görülmüştür. Taşra ve merkez birbirinden ne kadar uzak olsalar da biri olmadan diğerinden bahsetmek mümkün değildir. Türk edebiyatı metinlerinde taşra, merkezden uzak bir yerdir ve merkezde olanın diliyle yazılmıştır. Taşranın Türk edebiyatındaki ilk hâli, köydür. Köyden kasabaya geçişten ve kasaba sıkıntısından bahsedebilmek için 1950’li yılları beklemek gerekecektir. 1980’ler ve sonrasında taşraya bakış çeşitlenir. Tanzimat döneminde ya da Cumhuriyet döneminde genel bir taşra algısından söz edebiliyorken 1980’lerden sonra bu mümkün değildir. Dönemin siyasî, ekonomik ve kültürel etkisi her konuda değişimi gerçekleştirdiği gibi merkez-taşra ilişkilerini de değiştirmiştir. Taşra ve merkez arasındaki sınır silinmiş, şehirlerde taşra mahalleleri taşralarda ise küçük şehirler oluşmuştur. Hasan Ali Toptaş’ın 1994 yılında yayımlanan *Gölgesizler* romanında merkez-taşra ilişkisinin sorgulandığı yer, bir köydür. Bu köy ve aslında romandaki her şey, yokluk üzerinden var edilmiştir. Merkezin ve taşranın varlığı, kendisini taşra sıkıntısıyla belli eder.

Anahtar Kelimeler: Merkez-taşra, varlık-yokluk, sıkıntı.

Being of Boredom on Absence of Province: To Read The Province in *Gölgesizler*

Abstract

In this study which is based on relations between the province and the centre, firstly definitions of the province are placed. As from the moment talking about what the province is, although the province and the centre are far away from each other, it is impossible saying something about one without other one. In texts of Turkish literature, the province is a place that is far away from the centre and it is written by centre language. First case of the province is village in the Turkish literature. To talk about coming from village to town and boredom of town, it was necessary to wait for 1950s. The view to the province is multiplied in 1980s and later. There is a general perception of the province in the Tanzimat Era or Republic Era. This is impossible after 1980s influence of politics, economics and cultural conditions of the period which has changed every subject, the relations between the province and the centre has changed too. The border was erased between the province and the centre; provincial areas are taken place in the city and small cities are formed in the province. In the *Gölgesizler* which is a novel written by Hasan Ali Toptaş and published in 1994, the place asking relations between the province and the centre is a

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü., Yeni Türk Edebiyatı Programı Y.Lisans öğrencisi, burcusahine@gmail.com

village. This village and rightly all things in the novel is brought into being on the absence. Being of the centre and the province, show itself with boredom of province.

Key Words: Centre-province, being-absence, boredom.

Türk Edebiyatında Tasranın Hâlleri

Taşra üzerine yazılmış her yazıya öncelikle tanımla başlamak, bu konuda ortak bir dil kuramaktan kaynaklanır. TDK, taşrayı “Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık” olarak tanımlamıştır. Merkezden yapılan bu tanım, merkezde söylenen her taşra kelimesi onu daha da uzaklara iter. Merkez ile taşranın arası ne kadar açılırsa açılışın biri olmadan ötekinden bahsetmek mümkün değildir. Tasranın görünmez bir iple merkeze bağlılığı, taşra kelimesinin her telaffuz edilişinden sonra biraz daha gerilir ancak bu hiçbir zaman kopmayacak gerginlikte bir iptir. Görünmeyen bu ipin bir ucu merkezde ‘diğer’ ucu taşradadır. İpin karıştığı, kördüğüm olduğu yerde taşra ve merkez iç içe geçmektedir. Taşra ve merkezin iç içe geçmişliği ve bir o kadar da birbirinden uzaklığı Tanıl Bora tarafından “birbirinin üzerine kapanan iki zıt süreç”² olarak ifade edilmiştir. Birbirinin üzerine kapanan bu zıt süreç içinde, birbirine zıt yorumlar da dikkati çeker: İlhan Berk, bazı sözcüklerin doğaları gereği anlam bakımından açık, bazılarının da kapalı olduğunu belirtmiş ve taşra kelimesinin daha hecelemeden kendini ele verdiğini yazmıştır. Taşra sözcüğünün içinin bütün çıplaklığını, yabancığını, uzaklığını, horlanmışlığını, kıyıya atılmışlığını bir çırpıda anlattığını söylemiştir.³ Ahmet Çiğdem ise kavramların bir sesi varsa eğer ve bu ses ile kelimenin anlamı bilinebiliyorsa taşra kelimesi için bunun çok zor olduğunu, muğlâklığın devreye girdiğini belirtmiştir. Ahmet Çiğdem taşra kelimesindeki muğlâklığı şu muğlâk cümle ile ifade etmiştir:

“Tasranın sesi belki bir vakitler ‘orada’ olmanın yahut tam olarak orada olmamanındır... kırılğanlıkla kalabalık arasında gidip gelen, belirsizleşen bir ses. Bu ses kırılğanlık olarak geçmişe yönelir, bir haksızlık tespiti ister, maduniyet terennüm eder; gelecek ise, sadece beklenilir; görülebilen ufuk, günün, hayatın ve toplumun karardığına işaret eder.”⁴ (Vurgular bana ait. B.Ş.)

Taşra üzerine konuşmanın kişisel bir tarihi de gerektirdiğini belirten Ahmet Çiğdem, bununla aslında birbirinden çok farklı olmasa da çok fazla taşra tanımının neden yapıldığına işaret eder. Taşra tanımında kullanılacak her kelime, kaynağını kişisel bir tarihten almaktadır. Taşra üzerine konuşabilmek için taşraya bir yerinden dokunmuş olmak gerekir. Giderek, yaşayarak ya da düşünerek... “Bakışa göre poz veren”⁵ taşranın sesini duyabiliyorsak bu, taşranın ve merkezin birbirine çizdiği sınırın –uzaklık her zaman korunsada– yavaş yavaş ortadan kalkmasındandır.

Merkezden uzaklıkları incelendiğinde ‘iki ayrı mesafede taşrayla’ karşılaşırız: Köy ve kasaba. İlki geleneklerine bağlıdır diğeri ise koyduğu katı ahlak kurallarına. Kasaba, ne köydür ne de şehir. İkisi arasında bir köprü gibi, alınacak ve verilecek şeylerin geçişini sağlar, bu geçiş sırasında elbette birtakım değişikliklere uğrar, bu değişiklikler de kasabayı yapay bir şehir ya da yapay bir köy durumuna sokar. Köy, kasaba, şehir kelimeleri birbirleri üzerinden çeşitli şekillerde tanımlanır. Kişisel tarih içinde yapılan tanımlardan biri de şöyledir:

“Taşra uzaklarda kalan. Hariçte duran. Ama taşranın da taşra olmaktan kurtulduğu bir yer vardır. Anadolu şehirleri ve kasabaları kıyıda olmaktan köyler vasıtasıyla kurtulurlar. Köy

² Tanıl Bora, “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 44.

³ İlhan Berk, “Taşra”, Kitaplık, Y.K.Y., İstanbul, sayı 73, s. 71.

⁴ Ahmet Çiğdem, “Taşra Karalaması-Küçük Bir Sosyolojik Deneme”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 102.

⁵ Şükrü Argın, “Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür?”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 273.

varlığıyla, taşralıya şehirli olduğunu hatırlatır, kasabalı kendini köylü karşısında daha modern ve medeni bir kimlik ve mekân içinde algılar.”⁶

Kasabanın köy karşısındaki ‘daha modern ve medeni hâlini’ anlatmak için önce köyü anlatmak gerekmektedir. Taşra, Türk edebiyatına ‘köy yolu’ndan girmiştir. Bu yollar bozuktur, bu yollardan geçilip gidilen yerlerde elektrik, su yoktur. Merkezden bakıldığında taşra, yoksulluktur, gerekmedikçe gidilmeyen, görülmeyen yerlerdir. Taşra, Osmanlı’da 15.yy.dan beri vardır ancak eleştirilenlerin çoğu taşranın bir Tanzimat icadı olduğu üzerinde durmaktadır:

“Taşra bir Tanzimat icadıdır. Vilayet Kanunnamesini Tanzimatçılar çıkarmışlardı, taşradaki redif taburlarını ve asrî usulde tertib edilmiş askerî garnizonları onlar icad etmişlerdi. Bürokrasinin yüksek katlarında hizmet verecek kişilere yüksek tahsil mecburiyeti getiren, bürokraside kadroları batılı tarzda tayin ve tespit ederek modern barem anlayışını yerleştiren, idarede mahalliliği, merkezîyetçilik uğruna kıtır kıtır doğrayanlar da Tanzimatçılardı netice itibarıyla.”⁷

Tanzimat’tan sonra taşra, ‘eksiklik’le adlandırılmış ve bu düşünceyle romana dâhil olmuştur. Taşranın o dönemde edebiyata yansması, taşrayı anlatan metinlerin, merkezde kaleme alınmasıyla gerçekleşir ve merkezden bu bakış, taşranın bir eksiklik olarak görülmesinin kaynağını oluşturur. Merkezden bakmaktan vazgeçilip gidildiğinde ise -çoğu zaman sebep sürgündür- o mekânın içinde olursa da ‘kalem’ yine merkeze ait kalır. Bahsedilen taşranın köy olarak görüldüğü Cumhuriyet öncesi ilk metinler; *Karabibik* (Nabîzâde Nâzım, 1890), *Küçük Paşa* (Ebubekir Hazım Tepeyran, 1910), *Memleket Hikâyeleri* (Refik Hâlid Karay, 1919) olarak belirlenebilir. Ömer Türkeş, bunların yanında Ahmet Şerif’in *Anadolu’da Tanin* (1910) adlı Tanin gazetesindeki yazı dizisini ve Ömer Seyfettin’in *Yalnız Efe’sini* (1910) sayar.⁸ Mehmet Narlı ise ilk örneklerin içine, taşrayı kaldırmak gerek düşüncesinin hâkim olduğu Ahmed Midhat Efendi’nin *Bahtiyarlık* (1885) metnini dâhil eder.⁹ Bu dönemde yoksullukla anlatılan, sürgün yeri olarak görülen, aydının bir süreliğine kaçtığı taşra, Cumhuriyet döneminde, aydının köylü ile bir araya gelmeye çalıştığı yerdir. Bundan sonra taşranın adı taşra değil Anadolu’dur. *Ateşten Gömlek* (Halide Edip Adivar, 1922), *Çalılıkusu* (Reşat Nuri Güntekin, 1922) romanları her ne kadar Cumhuriyet’in ilanından bir yıl önce yazılmış olsalar da edebî açıdan Cumhuriyet’i 1922 ile başlatmak mümkündür. Bu romanlarda köylüye bir yönüyle merkezden bakılmaz. Aydın Anadolu’ya gider ve köylü ile el ele zorlukları birlikte atlatmaya çalışır. Sürgün yeri değildir Anadolu artık, gönüllü olarak gidilen bir yerdir. Merkez ve taşra arasındaki uzaklık, aydın tarafından kapatılmaya çalışılır. Yine köylüyü kurtarma düşüncesi vardır ama bu kez zorlukların üstesinden ‘birlikte’ gelinecektir. Her ne kadar olumlu bir hava çizilmiş olsa da romanlarda tasvir edilen köy, pek iç açıcı değildir:

“İlk izlenimler ürpertici; evler yıkık, sokaklar tozlu, insanlar yoksul, kasaba elektrik ışığından ya mahrum ya cılız ışıklarıyla karanlık bir atmosferdedir. Karşılaştırma İstanbul’a göre yapılır. Popüler aşk romanlarında kimi zaman beğeni ifadeleri kullanılmakla birlikte, beğeni ya pastoral manzaralara ya da Cumhuriyet pazusunun eriştiği noktaya.”¹⁰

Köy iç açıcı çizilmez ama Ömer Türkeş’in belirttiği gibi popüler romanlarda beğeni anlatılacağı zaman, köyün en yeşil hâlinin, en mavi göğünün anlatıldığı durumlara rastlanmaktadır. *Çalılıkusu*’nda köye gidip öğretmenlik yapmaya karar veren Feride’nin hayalindeki köy yemyeşil, canlı iç açan bir köydür. Gerçekte ise gri bir renkte, çamur içinde durmaktadır, gittiği Zeyniler köyünde karanlığın içinde dikkati çeken sadece, kırmızı renkli kapıdır.

⁶ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, “Taşranın ve Büyük Kentin Endam Aynası: Köy”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 247.

⁷ Ahmet Turan Alkan, “Memleketin Taşra Hali”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 69.

⁸ A. Ömer Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 160.

⁹ Mehmet Narlı’nın, “Kritik Yaklaşımlar-Taşrayı Yeniden Düşünmek” adlı konuşmasından alınmıştır.

¹⁰ A. Ömer Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, s. 167.

Taşra olarak köyün manzarası genelde bir karanlığın içinden çizilirken köylünün durumu nedir? Köylüye nasıl bakılmaktadır? Bunun cevabını en iyi 1932 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazdığı Yaban romanı verecektir. Kadro'cu görüşlerle yazılan Yaban romanı, Anadolu'yu tekrar taşralaştırmıştır: "... Dar ufuklar, kahredici bir yeknesaklık, boğucu bir taassup, iletişim evreninin kısıtlılığı, cemaatlara sıkışmış kısır bir kamu âlem, yabancı olan her şeyi tuhaf bir bitkiymiş gibi algılayan 'yabani' bir hal, vasatlığın hizaya sokucu egemenliği..."¹¹ Ahmet Celal, köylüyü bu durumdan "kurtarmak" düşüncesindedir ve bunu yalnızca aydınların yapabileceğine inanmıştır, ancak bu aydın sağ kolu olmayan "yarı-aydın"dır. Yine merkezden bakan, kurtarmak düşüncesini sürekli vurgulayan ancak pek bir çaba harcamayan aydındır. Köylüye "onlar" diyerek arayı daha da açan bir aydın bakışıdır. 1932'de çizilen köy tablosunun içine yerleştirilen köylü, 1973'te Oğuz Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar*'ında "Ülkemiz" kara rengin hâkimiyetindedir, köylü bu tabloda da karanlığın içindedir:

"[Ü]lkemizin dört bir yanı köylülerle çevrilidir. Köylülerle çevrili ülkemizde birçok ürün yetişir. [F]akat ülkemizde en çok yetişen, köylüdür. [K]öylü bozkırda yetişir, yaylada yetişir, ormanda yetişir, dağda yetişir, kurak iklimde yetişir, ovada yetişir, sulak iklimde yetişir. Çabuk büyür, erken meyva verir. Kendi kendine yetişir, kendi kendine meyva verir. Biz köylüleri çok severiz. Şehre gelirlerse onlardan kapıcı yaparız ve amele yaparız. [B]u köylüleri, önce şehirlerde biraz yetiştiririz; tam olgunlaşmadan (yolda bozulmasınlar diye) başka ülkelere göndeririz."¹²

Kısacacı Cumhuriyet aydını, Anadolu'ya gitmiş olsa da iyi niyetlerle bir şeyler yapmış olsa da tam anlamıyla taşrayı algılayamamıştır, değiştirmeye ve merkeze yakınlaştırmaya çalışmıştır. Köyün, köy olarak kalması gerektiği fikrine ulaşamayan aydın, köyü ve köylüyü kurtarma düşüncesinde ısrar etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adıvar, Memduh Şevket Esendal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Selahattin Enis gibi yazarlar;

"Anadolu'ya herkesten önce gidip oraların gerçeklerini herkesten önce keşfetmiş, kendilerinden sonrakilere neyin önemli neyin önemsiz olduğunu fısıldamışlardı. Aslında fısıltıdan da öte; İstanbul aydını için taşranın "egzotizmini" yaratan her türden farklılık teker teker işaretlenmiş, mesela tozlu yollar, pis oteller, yıkık dökük evler, havanın dondurucu soğuğu, bunaltıcı sıcaklar, ıssız istasyonlar, ışısız kasabalar, oturak âlemleri, eğitimsiz insanlar, meyhaneler, Cumhuriyet baloları, vb. sahneler bir anlatıdan diğerine aktarılıp tekrarlanarak tekrarlanan zihinlerdeki taşrayı inşa etmişti."¹³

Aydının taşraya ve taşralıya bakışı, Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında iyi niyetli de olsa hep bir "kurtarmak" gerekliliğiyle oluşmuştur. Peki ya köylü için bulunduğu yer, ne zaman taşra olmuştur? Aydın köylüyü 'kurtarmak'taki ısrarcı bakışı, köylüyü de etkilemiş ve 'kurtulmak' isteyen taşralılar konumuna getirmiştir:

"Taşranın kendi içine kapalı hale gelişi, kendi kendine 'taşra' olarak seslenir hale gelişi, büyük ölçüde Cumhuriyet öncesinde başlamış ve tamamlanmış olsa da, bu hali kuşatan 'mahcubiyet' hissi daha çok Cumhuriyet sonrasında eseri görülebilir. [T]aşra Cumhuriyet'le birlikte- artık sadece yoksulluğun değil, aynı zamanda yoksunluğun da yurdu haline geldi. [Y]erli yerinde' olmanın huzuru yerini yavaş yavaş bir tür 'yanlış yerde' olma hissine bırakmaya başladı."¹⁴

Tanzimat'la başlayan taşraya bakış Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy yollarındaki yoksulluğu anlatmış, arada aydının yaşadığı gel-git ile beraber de sonucunu taşranın yoksunluğuna dayandırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan romanlardan sonra 1950'lerde yayımlanan

¹¹ Tanıl Bora, "Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye", s. 40.

¹² Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 112-113.

¹³ A. Ömer Türkes, "Orda Bir Taşra Var Uzakta..." s. 161.

¹⁴ Şükür Argın, "Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür?", s. 275, 277.

köy romanlarında ise değişim bir nebze gerçekleşmiş ve merkezin aydını değil taşralı aydınlar “yoksul, acılı ve isyana hazır”¹⁵ bir taşra adına konuşmuştur. 1950’lerde bir yandan köy edebiyatı akarken diğer yandan da Camus, Sartre gibi varoluşçu yazarların etkisiyle Demir Özlü, Vüs’at O. Bener, Yusuf Atılgan gibi yazarlar bireyi anlatmışlardır. Bireyin kendi farkına vardığı, ‘yerli yerinde olma düşüncesinin yanlış yerde olma düşüncesine’ evirildiği, bireyin kendini bulunduğu yere ait hissedememesi 1950’li, 1960’lı, 1970’li yıllara dayanır. 1950’lerden sonra taşra büyük bir sıkıntıyı, bunaltıyı, yabancılaşmayı, engellenmişliği, sıkışmışlığı, bir çürüme hâlini ifade eder:

“Taşra sıkıntısı kavramı şehirleşmeyle birlikte, köyden kasabaya değil, doğrudan köyden kente göçün başladığı, kasabanın da bu göçten nasibini aldığı 1950’lerin sonunda ortaya çıkar ve edebiyat eserlerinde görünmeye başlar. 1960’larda ise Kafka’dan Sartre’a geniş bir yelpazede varoluşçu metinlerin ağırlıklı yer tuttuğu bir tercüme hareketinin ardından, taşra sıkıntısı, taşra edebiyatına, önce hikâye yoluyla, taşralı yazarın, okur-yazarın, yolu taşraya düşen aydınının iç sıkıntılılarıyla birleşerek girmeye başlar.” [...] “İkinci dönem de, yani taşra sıkıntısının entelektüel bunalımlarla karışık olarak hikâyeye girdiği, yer yer de bir mektuba, iç dökmeye, sayıklamaya dönüştüğü bir dönemde, özellikle ‘70’li yıllarda İslâmi edebiyat çevrelerinde bu tür hikâyeler ve metinler artmaya başlar. Bunların çoğu ağır, yoğun, içe kapalı, girift diyebileceğimiz metinlerdir.”¹⁶

Bu sıkıntının yerini bulduğu taşra artık köy değildir, arada kalan kasabadır. Sıkıntının başladığı an, “Neden bu daracak kasabadayız biz?”¹⁷ sorusunun sorulduğu, ‘saatlerin tıkırtısının’ tüm gücüyle duyulduğu andır. Her şeyin sürekli tekrar ettiği, kimsenin değişmediği bir yerdir. Kör inançları beslemekten başka seçenek yoktur buralarda, kimse izinsiz değişemez.¹⁸ Türk edebiyatında kasabada sıkışıp kalanların ilki çok erken bir tarihte 1941 yılında yayımlanan *Denizin Çağırışı* romanındaki öğretmendir. Öğretmen “insanları mahdut, seması mahdut” sessiz, kıpırtısız bir dünyada yaşamaktadır. Öğretmen bu dünyadan kurtulmak ister, sınırın içinde kendine hareket edecek bir alan yaratmak ister. Oysa kasabada kendi taşrasını yaratıp yeraltına inen, *Anayurt Oteli*’nin (1973) kâtibisi Zebercet, çürüyecek olmayı benimsemiştir. Her ne kadar 70’li yıllarda yazılmış olsa da Nurdan Gürbilek, Yusuf Atılgan’ın eserine yansıyan taşra ruhunun, 1950’lerin taşra sıkıntısı olduğunu belirtir.¹⁹ Bu dönemi “taşranın çocukluk yılları” olarak adlandırır. Buradan yola çıkan Tanıl Bora da 1990’lar ve sonrasında taşra sıkıntısını, “ergen bir taşranın hıncı” olarak görür.²⁰ 1980’ler ve sonrasında taşraya bakış da dönemdeki birçok şey gibi çeşitlenir. Tanzimat döneminde ya da Cumhuriyet döneminde genel bir taşra bakışından söz edebiliyorken 1980’lerden sonra bu mümkün değildir. Dönemin siyasî, ekonomik ve kültürel etkisi her konuda değişimi gerçekleştirdiği gibi merkez-taşra ilişkilerini de değiştirmiştir. Taşra ve merkez arasındaki sınır silinmiş, şehirlerde taşra mahalleleri taşralarda ise küçük şehirler oluşmuştur:

“...eskiden olduğu gibi harita üzerinde gösterilebilen bir coğrafi gerçeklik ol maktan çıktı... Merkezin taşralaşması, taşraların köyleşmesi, köylerin ilçeleşmesi, ilçelerin durup dinlenmeden, “bizim kimden nemiz eksik; biz de il olmak isteriz” diye sızlanıp durmaları. Bir hareketlilik, bir hercü merc. Memleket değil tecrübi sosyoloji laboratuvarı...”²¹

¹⁵ A. Ömer Türkes, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, s. 164.

¹⁶ Haydar Ergülen, “Şiir Taşraya Aittir!”, s. 219, 220.

¹⁷ Yusuf Atılgan, *Bütün Öyküleri*, “Evdeki”, YKY., İstanbul, 2008, s. 12.

¹⁸ “Yere Düşen Dualar”ın Leylan’ı şöyle der; “*Kör inançlarımı beslemekten başka seçeneğim olmadı. Bu adada kimse izinsiz değişemez çünkü.*” 2006’da yayımlanan bu roman, adada sıkışmışlığın güzel örneklerinden biridir. Ada da olsa, bir ucu kıyıya da dayansa kasabanın sıkıntısı dindirilemez.

¹⁹ “Anayurt Oteli”nden 3 yıl sonra 1976’da yayımlanan Ferit Edgü’nün “*Hakkari’de Bir Mevsim*” adlı romanında politikleşen bir taşra görülür.

²⁰ Tanıl Bora, “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, s. 49.

²¹ Ahmet Turan Alkan, “Memleketin Taşra Hali”, s. 76.

Tasranın ‘Yok’luğunda Var Olan Sıkıntı

1980 sonrasında çeşitlenen merkez-taşra anlayışı, edebiyat çerçevesinden bakıldığında metinlerde genel olarak iki şekilde görülür: Taşradan kaçış ya da taşraya nostaljik bir bakış. Taşradan kaçma arzusu roman kahramanının bireyleşme sürecinde hep olmuştur ancak taşraya nostalji ile yaklaşmak 1980’lerden sonra taşranın ve merkezin değişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durum artık ya “nerede o eski taşralar” şekline bürünmüş ya da bu kez kentte sıkışıp kalan bireyin “kentten uzaklaşma isteği” ile birleşmiştir. 1994 yılında yayımlanan *Gölgesizler* romanında Hasan Ali Toptaş, taşraya nostaljik bir bakış mı fırlatmıştır yoksa taşradan kurtulma çabasında olan bireyleri mi anlatmıştır? Kasabanın arada kalmışlığının, yapaylığının yarattığı sıkıntı, daralma, “evdeki” olma deneyimi, yazarın *Gölgesizler* romanında nasıl görülmekte, Hasan Ali Toptaş’ın taşrası ve taşra sıkıntısı nerede [köyde mi kasabada mı kentte mi] durmaktadır?

Gölgesizler romanında anlatılan bir köydür ancak bu köy, geleneklerinden uzak belki de geleniğin sadece masal yönünün kaldığı, yarattığı sıkıntılı atmosferle kasabayı anımsatan ancak tam anlamıyla ne köy ne kasaba olan, çok uzaklarda ‘yok’ olan bir köydür. Romandaki masal havası taşranın sıkıntısını görünmez kılmış, gölgeyi dahi silmiş, büyük bir yokluk sağlamıştır. Yazar, sanki kimse görmesin bilmesin diye taşranın sıkıntısını o yokluk’un içine yerleştirmiştir. *Gölgesizler*’de nostaljiden çok bir kaçma arzusu vardır. Ancak bu kaçış sadece taşradan kaçış değildir. Romanda taşradan merkeze kaçış olduğu gibi merkezden taşraya kaçışlar da görülmektedir. Gerçek anlamda bir yer değiştirme olmasa da gölgelerin yer değiştirdiğini söyleyebiliriz, kişiler belki bu sebeple de gölgesizdirler.

Romanda taşranın merkeze olan uzaklığını, uzaklaştıkça küçüldüğünü ve küçüldükçe nasıl yok olduğunu, merkezin taşraya ne şekillerde sızdığını, merkezden taşraya nasıl bakıldığını kelimenin ‘muğlâklığı’ içinde belirgin biçimde görürüz. *Gölgesizler*’de taşra görünüşte, köy meydana, meydandaki kahvesiyle, kahvenin oradaki çınar ağacıyla, çınar ağacının dibine oturan ihtiyarlarıyla, köyün çocuklarıyla ve en çok da muhtarlık odasının tepesindeki bayrağıyla ve “*Köyümüz Size Minnettardır*” yazısıyla vardır. Taşra sıkıntısı ise berberle, muhtarla, bekçiyle, Cıngıl Nuri’yle, Cennet’in oğluyla birlikteyken hissedilir. Yazarın sesi ise kentten gelmektedir, büyükşehrin caddelerinin otomobillerle kaplı olduğu, kalabalık, insanın içini daraltan merkezin taşrasından. Yazarın bizzat içinde bulunduğu bir köy ve bir kent ya da kimsenin hiçbir yerde bulunmadığı bir yerdir burası. Kayıplardan korkan kayıp bir köydür esasen. Önce köyden Cıngıl Nuri kaybolur ve biz onu kentte berberde tıraş olurken görürüz. Berberde jilet biter ve çırak Perma-Sharp almak üzere yollanır ancak geri dönmez kaybolur, ardından dükkân yazara emanet edilir ve berber, çırağını aramak üzere kaybolur... Bu kaybolmalar, bir düş yolculuğu sonucunda köyde son bulur. Daha doğrusu köyde kaybolanlar kentte, kentte kaybolanlar köydedir. Hasan Ali Toptaş sanki kahramanlarını mutlu olmadıkları yerden almış ve bir süreliğine başka bir yaşamı denemeleri için yer değiştirmiştir, onları “yaşadıkları yere” göndermiştir.

İlk kayboluş; taşralı flâneur

Romanda ilk olarak, Cıngıl Nuri’nin, yazarın hikâyeyi düşlemesinden on altı yıl öncesinde kaybolduğunu okuruz. Romanın kentteki berberin dükkânından bir görüntüyle başlaması ve tıraş olan adamın, “Ruhum sıkılıyor, gene de geçmedi bak...”²² demesi, bize Cıngıl Nuri’nin köyden kente geldiğini ve romanın on altı yıl öncesinde olduğumuzu gösterir. Cıngıl Nuri, ruhunun daraldığı bir gün köyden çıkıp tıpkı bir flâneur gibi yürümeye başlamıştır; ‘bir kere taşra sıkıntısı insanın içine düştü mü tamam, artık bu sıkıntıdan kurtulmak için sadece durmadan yürünür.’

²² Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 5.

Sıkıntıdan uzaklaşmak ancak yürüyerek, köyden uzaklaşmakla mümkündür. Çemberin içinden çıkmak için, her sabah aynı gökyüzüne uyanmamak için köy yürüyerek terk edilir. Yürüdükçe bir şeylerin değişeceğine inanılır. *Aylak Adam*'ın kentte yürümesi, *Beyaz Mantolu Adam*'ın denize yürümesi, Tezer Özlü'nün metninin kahramanı olarak *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta yazarlarına yürümesi, *Uykuların Doğusu*'nda Radyoevi'ndeki adamın, Cebrail Dede'nin ve Badem Bıyıklı Adam'ın yürümesi, hep aynı amaçladır; 'kendi taşralarından', cehennemlerinden kurtulmak, sıkıntıyı aşmak. Sıkıntıyı aşmak için yola çıkan Cıngıl Nuri'nin yürümesi köyde kaybolmak olarak adlandırılır ancak kaybolmanın bir hareket gerektireceği düşünüldüğünde, romanda köylülerin kaybolmasına ihtimal dahi verilmez. Muhtar, kaybolmalardan (taşrada sıkılmalarından) ilki yaşanınca, 'mezara girmekten başka kaybolma yolu bilmeyen köylülerin' ortadan silineceğine inanmaz. Kendini Nuri'nin yerine koyduğundaysa sıkıntısını anlar ve içinde kocaman bir boşluk açılır;

“[K]endisi Nuri olsa ve ruhu bir iğne deliği kadar daralsaydı şu üç çocuklu kadını bırakarak nereye gidebileceğini düşünmüştü. Bu düşünce korkutmuştu onu... Sonra, kırk iki yıldır yaşadığı köyün taşına toprağına, köpeklerinin sesine, gübre kokusuna, hatta rüzgârlarının keskinliğiyle otlarının cıvırtısına ruhu, gözleri, derisi ve kulaklarıyla sınıksız bağlandığını, artık istese de bir yere gidemeyeceğini anlayarak Nuri olmaktan vazgeçip kendi bedenine yerleşmiş; alnının kırışıklıklarını, gözlerini ve uykulu yüz çizgilerini takın[mıştır].”²³

Nuri'nin içindeki boşluğun önce muhtara sonra köydekilere bulaşmasının ardından Nuri'nin nerede olduğuna dair çeşitli dedikodular çıkmıştır, kimi (işçi göçleriyle taşralaşan) Almanya'ya gittiğini söylemiş, kimi de şoförlük yaptığını söylemiştir:

“Besbelli ki devlet, Nuri'yi yok ettiği için başvurmuştu böyle bir yalana; o yıllanmış bir ölüdür şimdi. Ama kayıtlara şoför diye yazılmıştır ve şoförlüğünü orada sürdürüyordu... Devlet ona bir meslek uydurmayı düşünürken... adresiz bir meslek [diye şoförlüğü seçmiştir] Köylüler onu bulamasınlar, ama yaşadığına inansınlar istemiştir.”²⁴

Devletin bir tür oyunudur bu, bütün köyü yok etmek için öncelikle işe, Cıngıl Nuri'yle başlamıştır. Devletin bu oyununa son vermek için bütün köy seferber olmuş, muhtar devlete haber vermeye gitmiş ve bu gidişle her şey biraz daha kaybolmuştur, çünkü köyden her gidiş bir kayboluştur, hele hele gidilen yer merkezse... Merkeze giden muhtar gidilen yolun sonsuz uzaklığını anlatırcasına köye, binlerce yıl sonra dönmüştür. Muhtar devlet kapılarını çalıp köye geldiğinde Nuri'yi arayan köylülere devlet kapılarının asla çalınmaması gerektiğini söylemiş, köylüleri sıkı sıkı uyarmıştır; “Devletti bu, usandırmaya gelmezdi; sonra devlet her zaman on beş yaşında olurdu, canını sıkıp da bir kere küstürdün mü artık dönüp yüzüne bakmazdı.”²⁵ Devleti küstürmeden yapılan aramalardan çok sonra Nuri çıkıp gelmiş, gelmesinin ardından akrabalarının onu aradığı belge de yıllar sonra gelmiştir. Merkez-taşra arasındaki uzaklığı daha da belirgin kılan, Nuri'nin yokluk belgesinin kendisine ulaşmasıdır. Devletin onayladığı yokluk, sahibinin elindedir. Sanki bilinmektedir Nuri'nin yürüdükçe başka bir Nuri olacağı ve bu sebeple yokluk belgesi, geciktirilmiş bir posta ile kendisi olmayan kendisine ulaştırılmıştır. Devlet kapılarına uğramadan Nuri'yi aramak için köyden çıkanlar da döndüklerinde değişmişlerdir. Bu değişimler, kentin yapaylığına bulaşmaktadır bir anlamda, köyden çıkmak, kente gitmek bir şekilde değiştirir insanları. Yalnızca kente gitmek değil, kentten gelen biri de köyün yaşamında değişiklik oluşturur, nitekim Cıngıl Nuri çıkıp geldiğinde köylüler bu gelişten etkilenmişlerdir. Kunduracı onun duruşunu kentten gelen berberin duruşuna benzeter. Berber de Nuri de değişmiştir; uzak yolların tozları bulaşmıştır üstlerine, ister kentin ister kasabanın olsun bu yollardaki toz ikisini de değiştirmiştir.

²³ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 15.

²⁴ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 29.

²⁵ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 23.

Kent ile köyün arasındaki ayna; aynlaşma, yalnızlaşma

“İğneden ipliğe işte Bektaş, yapayalağuzdu...”²⁶

On altı yıl öncesinde Cıngıl Nuri kente gelip berberde tıraş olurken, berber de kendine sığmaz, sanki bir köydedir de arada bir de başını çevirip şehre bakar, şehirdeki berber dükkânına. Berberin bu kendine sığmazlığı, kentte sıkılmışlığı onu bir düş yolculuğuyla köye getirir ve artık berber, sadece ‘uzaklara geldiğini anımsar, çok uzaklardan.’ Berberin köye geldiğinde köylülerin ona sorduğu sorulara kısa kısa cevaplar vermesi, köylüler tarafından pek hoş karşılanmaz, berber kendini köylülerden gizler. Bu gizlenme hâli, daha doğrusu kendini oraya ait hissetme durumu, köylülere de yansımıştır ve köylüler berberin, gelmeyeceklerini bildikleri milletvekilinin öncüsü olarak köye yolladığını düşünürler. Berber bu bakışlardan ve herkesten farklı görünmekten çekinir, herkesteki anlamsızlığa bürünüp öylece bekler, köyün diğer sakinleri, ihtiyaçlardan oluşan sakinleri gibi sadece gözlerden oluşup bekler. Gölgesini yitirir, bir bakıma aynlaşır. Köylüler ve berber artık birbirine benzer, aralarında bir ayna vardır. Meselâ sessizlikten oluşurlar: “Taşrayı kendi hâlinde bırakılmayacak kadar ‘değerli’ kılan, ne anlama geldiği pek belli olmayan sessizliğidir. Çünkü konuşmaya karar verdiğinde de anlaşılmaya kapalı bir sessizliktir bu.”²⁷ Yaşlıdırlar ayrıca: “Taşrayı bir kasvet hâli olarak tanımlamaya izin verecek en önemli unsur, ‘yaşlılıktır.’ İnsanlar, mekânlar, ilişkiler, nesnelere... yaşlıdır.”²⁸ Sessizliği ve yaşlılığıyla bu durgun ve kasvetli köyde berber, dükkânının önünden sürekli köy meydanına bakar, tıpkı kentteki dükkânından caddeye baktığı gibi. Bu noktada Tanıl Bora’nın ifadesini tekrarlamak, taşra ve merkezin birbirinin üzerine kapanan iki zıt süreç olduğunu hatırlamak gerekir. Berberin zihninde de durum böyledir. Berber aynaya kentte baktığında taşradaki kendisiyle, taşrada baktığında ise kentli hâliyle karşılaşır. Köylü ile berber arasında duran ayna, burada da köy meydanı ile kentin caddesi arasında durur. Bütün bu aynılığın sonu, yokluk, boşluktur; tüm bunlar zihnin oyunudur. Bir nevi berber, taşracılık oynar. Köy ve kenti zihninde eşitler, bir köydedir bir kentte. Mekânın sürekli değişmesine rağmen aynı kalan bir şey vardır; berberin içindeki sıkıntı ve yalnızlığı. Berberin sıkıntısı nereye giderse gitsin içinde bir yerde durur hep, yalnızca aynaya bakınca biraz olsun uzaklaşır yüreğinden. Berber bir yanıyla köydedir bir yanıyla şehirde ya da hiçbir yerdedir de kendi taşrasında yaşadığı sıkıntıyı, aynayla kendine bakarak azaltır. Caddeye ya da köy meydanına bakmak sıkıntısını geçirmezken, birtakım engellerden kurtulup aynaya, kendine baktığında, kendi içine dönebildiğinde sıkıntısı azalmıştır. Köy-kent ve köylü ile berber arasındaki ayna, bir yandan aynalaştırma işlevini görürken diğer yandan berberin kendi içine dönmesini sağlar. Köy ve kentin iç içe girmişliği ve sıkıntının her iki yerde de geçmemesi Nurdan Gürbilek’in taşra sıkıntısı tarifini hatırlatır:

“...taşra sözcüğüne yalnızca mekâna ilişkin bir anlam yüklemekten, yalnızca köyü ya da kasabayı kastetmeden; onları da ama onların ötesinde, şehirde de yaşanabilecek bir deneyim; bir dışta kalma, bir daralma, bir evde kalma deneyimi...”²⁹

1980’lerden sonra merkez-taşra ilişkisi, aradaki sınırın yavaş yavaş ortadan silindiği gerçekliği üzerine oturtulmuştur. Her yer taşra, her yer merkez anlayışı, kapitalizmin hayatı şekillendirmesiyle, toplumsal dönüşümün yaşanması ile eşzamanlı hareket eder. Hız çağının getirdiği sınırların silinmesi durumu, beraberinde uyum sağlayamamayı da getirmektedir, bu da toplumda bir ‘huzursuzluk nöbeti’ yaratmaktadır. Modern ile gelenekselin yani, yeni ile nostaljinin bir arada olduğu ya da çatıştığı bir zamanda huzursuzluk nöbetleri artmaktadır. Bu durum da bireylerin kendilerini günlük hayat içinde var hissetmelerini zorlaştırır ve aynaya yani ben’e bakma arzusunun doğurur.

²⁶ Turgut Uyar, “Yalağuz”, Büyük Saat, YKY., İstanbul, 2011, s. 19.

²⁷ Ahmet Çiğdem, “Taşra Karalaması-Küçük Bir Sosyolojik Deneme”, s. 104.

²⁸ A. Çiğdem, A.g.m., s. 105.

²⁹ Nurdan Gürbilek, “Taşra Sıkıntısı”, Yer Değiştiren Gölge, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 55.

Taşrada bürokrasinin yabancılaştırıcı etkisi: Muhtarın intiharı

Köyün muhtarı, berber ya da Cıngıl Nuri gibi cesur olamamıştır, ne düşlerinde terk edebilmiştir köyünü ne de gerçekte çekip gidebilmiştir. Cıngıl Nuri kaybolduğunda muhtarın düşüncükleri, onun içinde bir oyuk açmış ve on altı yıl sonra Güvercin kaybolduğunda ve yine muhtar seçildiğinde içindeki bu oyuk gittikçe derinleşmiştir. Muhtar her seçimde aday olmuş ve her defasında kazandıktan sonra içinden “Artık sen de bu köylü sayılırsın.”³⁰ demiştir. Sanki adaylığını bu köye ait olup olmadığını sınamak için koymaktadır ve seçimi kazanmasa Cıngıl Nuri gibi çekip gidebilecektir. Kazandığı için sevinir yine de çünkü terk etmeyi beceremez, bir yerinden bağlıdır bu köye. Muhtar, devlet ve köy hakkındaki görüşleriyle, gidememesi ama kalamamasıyla da merkez-taşra ilişkisinin en açık hâliyle görüldüğü kişidir. Muhtarın sıkıntısı, var olmaya çalışması, aslında her gün yok olan bir köyü var etmeye çalışması taşranın en büyük sorunudur. Merkeze bağlıdır taşra o görünmez iple ama ip, merkez tarafından arzulandığında görülebilir. İpin yok olduğunu kimse iddia edemez, var olduğu da kanıtlanamaz. Devlet istediğinde ip kapkalin bir halat gibi görünür, istemediğinde ise taşranın yeri merkezde Güvercin’in tozlu defterdeki yeri kadardır. Muhtar, bu köyün ‘Tanrı’ya ve devlete en uzak köy’ olduğunu düşünür ve bir kez daha yok bir taşranın içinde olduğunu anımsatır bu sözler, yok bir devletin içinde olmayan bir taşrayı. İki de, devlet de taşra da en soyut hâlleriyle ‘görünürler’! Merkezin, taşranın soyutluğunda görünür kılındığı en mühim nokta muhtarın, muhtarlığa diktiği bayraktır. Bu bayrak, olmayan devletin olmayan taşrasında, tek somut şey olarak görünür. Yokluğun ortasına dikilmiş bir bez parçası olarak, herkesin kaybolduğu bir köyde, kaybolmayan, taşrayı merkeze bağlayan gerçeklik olarak. Bu o kadar mühimdir ki, muhtar ilçeye giderken sıkıca tembihlenir bekçi; “Bayrağı direktten indirme!”³¹ Bayrak indiğinde köy biraz daha kaybolacak korkusudur bu. Muhtar, Cıngıl Nuri’den sonra ikinci kayboluş haberini -Güvercin’in kayboluşunu- devlete bildirmek için, merkeze (ilçeye) gideceği zaman tıraş olur, kendine özen gösterir, titizlenir. Bayrağın indirilmemesi ayrıntısı ve muhtarın devlete kendini beğendirme ayrıntısı, taşranın merkezin karşısına düzgün çıkma kaygısı, taşranın var olduğunun kanıtlanma çabasıdır. Muhtarın gösterdiği tüm bu çabalar, içinden geçip de yüreğinin oradaki boşluğa değince muhtar, Cennet’in oğlu olmak, aklını yitirmek ister:

“[B]unca yıldan beri hep akıllı davranmanın yorgunluğu çökmüştü omuzlarına; ölçülü olmanın, başarmaya çalışmanın ve içinde köpüren binlerce arzuyu bütün bunların gerisine atmanın yıllanmış bıkkınlığı gelip yüz çizgilerine oturmuştu. O anda kendi ağırlığıyla ezilen yorgun bir böcekti sanki; hiç kıpırdamadığı halde, görünmeyen bacakları ve kollarıyla çaresizlik içinde tepinip duruyordu. Hareketlerinin hepsi masanın gerisinde duran hareketsizliğindeydi.”³²

Bir sabah uyandığında kendini Gregor Samsa olarak bulamayacaktır yine de, bütün bu hareketsizlik, muhtarın düşüncelerine de sızmış gibidir. Taşranın içindeki hareketsizlik, merkezin altında ezilen muhtarın elini kolunu bağlar, bir masanın gerisinden yalnızca Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak’ın soluk portreleriyle ve bir besmeleyle karşılaştırır. Hareket yalnızca gözlerindedir. Muhtarın bu boşluk ve yokluk içinde köye ait olması elbette imkânsızdır. *Denizin Çağırışı*’nda öğretmenin denize yürümesine neden olan kasaba, burada da suçludur. Öğretmen, “Ah o ilçe, o küçük kasaba, beni böylesine zavallı yapan orası değil miydi?”³³ diye sormuştur. Kendi masasında bir bozukluk olabileceğini kabul etmiş ama neticede asıl suçun, günahın kasabaya ait

³⁰ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, s. 8.

³¹ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 118.

³² H.A. Toptaş, A.g.k., s. 99.

³³ Kemal Bilbaşar, *Denizin Çağırışı*, Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15.

olduğunu düşünmüştür. Kasaba, öğretmeni de muhtarını da boğar. Kasabaya benzeyen bu köy de suçludur. Kendini evinde hissetmez muhtar. Her muhtar seçilişinde ortaya çıkan terslikler de sanki muhtara inatla, bu köye ait değilsin demektir. Muhtar da yine bu sebeple muhtarlık odasına kapanır, tıpkı Zebercet’in oteline kapanması gibi. Kendi taşralarında yaşarlar bir müddet... Muhtar, odadan köy meydanını, etrafı saran karaltıları, gölgeleri izler, taşranın içinde taşrasını oluşturmuştur. Gregor Samsa gibi böcek olarak görünmese de kimseye, ondan daha cesur, çürümeyi beklemek yerine, kendi taşrasında, yok olmanın sıkıntısına daha fazla dayanamayarak intiharı seçer, yürümez şehre ve düşlerinde yaşamaz başka bir yerde. Zebercet’in boynundaki ip, muhtarın boynundadır şimdi. Muhtar, gerçek bir yokluğa kavuşmuştur, geride kalanlara dil çıkartarak üstelik!

“Varlık bazen kendi dışına çıktığında bulur kıvamını”: Bekçinin değişimi

Yok olmanın sınırında gezinen, muhtarın arkasından ayrılmayan, asker kaputunu bir an olsun çıkarmayan, taşranın sıkıntısını tam anlamıyla yaşamaya fırsat bulamayan biri vardır köyde; bekçi. Bekçi taşranın sıkıntısını yaşamaya fırsat bulamaz ta ki köy tamamen sessizleşene kadar, kaybolanlarla birlikte iyice karanlığa batan ve sessizliğe gömülen köyde gece, bekçi için sıkıntının fark edildiği, Cıngıl Nuri’nin, berberin, muhtarın içinde açılan boşluğun kendisinin de içinde açıldığı ve böylece köydeki boşluğun dev bir çukur oluşturduğu an olur. Bekçi ‘ucu dibi bilinmez bir boşluğa’ kaymıştır.

“Her şeyi bırakıp gidiyordu sanki buralardan, dönmeyecekti. Elleri yoktu. Ayakları sonra, burnu. Rüzgâr hafif hafif esmese belki teni de olmayacaktı. Belki de uçuyordu şimdi, az sonra bir yere düşüp orada kalacak ve derin bir uykuya dalacaktı. Gözlerini ne zaman açacaktı kim bilir, açtığında mermer kaplı kocaman bir binada mı bulacaktı kendini, parmağında zillerle? Çevresinde fısıltılı bir kalabalık...”³⁴

Bekçi köydeki bu anları sever, gözlerini açmak istemez, bir an şehre gider ve kendisini *Uykuların Doğusu*’nda Haydar olarak, biraz delirmiş, parmağında zillerle, kocaman mermer kaplı bir binada görür. Gözünü açtığıdaysa bekçi, asıl köydeki bu sessizlik içinde köyün ona ait olduğunu düşünür. Tekrar yumar gözlerini, muhtarın yerine geçer. Taşrada devletin askerî uzantısı olmaktan çıkıp devletin siyasi uzantısı hâline bürünür. Bekçi içinde açılan boşluğun sebebinin bulmak için tıpkı Cıngıl Nuri gibi yürür, muhtarın verdiği asker kaputuna bürünerek (aslında kaybolan muhtarını aramak için), kentlere kadar yürür. Yürüdükçe içinde açılan boşluk kapanacakmış gibi. Ancak öyle olmaz, bekçi yürüdükçe çoğalır, birden çok bekçi olur. Bekçi, bekçi değildir artık, boğazına kadar sessizlik olmuş kayıp bir sır küpüdür. Köye geceleri hâkim olanın sıralarıdır bunlar, boşlukların yoklukların sebebinin bilir sanki ama söyleyemez, şüphelenir; “Bütün bunları [kaybolanları] fark edemediğimize göre yoksa biz de mi yokuz?”³⁵ Tüm bunlarla bunalan bekçi, çekip gitmek ve bir daha hiç dönmek ister ancak, muhtarın kaybolduğu (intihar ettiği) bir köyde devletin siyasi temsilcisi olan artık odur. Görevi nedeniyle muhtarın neden intihar ettiğini düşünmeye başlar. Köydeki kaybolmaları merkeze bildirmek için gittiğinde gördüğü tavrın onu bu hâle getirdiğini düşünür:

“Ola ki diyordu, muhtar hakarete uğradı ilçede. Devlet kapıları yüzüne tek tek kapandı. Güveni susuz toprak gibi çatladı kapılar kapandıkça... ama ilçedekiler görmedi onun içini, günlerce eşikte bekletiler; dediklerini dinlemedi, dinlediklerini anlamadılar... derken onu köy genişliğindeki bir odaya soktular...” Güvercin’in kuş mu olduğunu sordular, muhtar köyün en güzel kızı olduğunu söyledi, “kocaman raflardan kocaman kitaplar indirdiler”,

³⁴ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, s. 71- 72.

³⁵ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 107.

Güvercin'in yerini bulduklarında nokta gibi küçücük belli belirsiz orada durduğunu gördü muhtar. "Herhalde o boşluğa, kaybolup gitme korkusuyla bakakalmıştı muhtar, sonra toparlanmış ve devletin gözünde kendisinin ne kadar yer tuttuğunu anlamak için gözlerini raflarda gezdirmişti. Demek, demişti şaşırarak, köyümüzün en güzel kızının devlet gözündeki yeri bu? Adamlar kaşlarını çatmışlardı hemen; güzel çirkin yok, demişlerdi, devlet insan mı ki güzeli çirkin ayırsın?"³⁶

Muhtarın yerine geçen bekçi, Cennet'in oğlunu sorgulama sürecinde ne yapacağına karar veremez ve acaba ilçeye mi götürsem diye düşünür ancak daha önce yazılmış bir romanı hatırlarcasına ilçede göreceği tepkiden, adamların 'hıııııı' çeceklerinden korkarak bu düşünceden vazgeçer, merkeze bulaşmadan olayı, kendi taşrasında halletmek ister, muhtar gibi intihar etmek istemez... Bachelard'ın *Uzamanın Poetikası*'nda yazdığı, "Varlık bazen kendi dışına çıktığında bulur kıvamını."³⁷ sözü, bekçinin yaşadıklarına denk düşmektedir. Bekçi gece olduğunda, köy ıssızlaştığında, gözlerini kapayıp başka bir yere gittiğinde bulur kendini. Bu sessizlik anları onun etrafına yabancılaştığı, yani taşradan uzaklaştığı anlardır. Bekçi diğerleri gibi, taşranın sıkıntısını orada olmadığı zaman, kendi dışına çıktığı zaman hisseder.

Köye ait ve bir o kadar uzak: 'Cennet'in oğlu' olmak!

Yaşana yaşana tüketilmiş bu köyde, köyle birlikte tükenmemek için deliren ve var olmak için yoklar âlemine bir yerinden dokunan biri vardır; Cennet'in oğlu. Cennet'in oğlu köye aittir ve bir o kadar da köyden uzaktır. Delirmesiyle başka hiçbir yerde bu kadar normal karşılanamayacağı için bu köye aittir ancak yine delirmesiyle bulunduğu köyden, oranın yaşayışından, her sabah aynı gökyüzüne uyanan insanlarından, durgunluğundan uzaktır. Cennet'in oğlunun kendi içinden çekilip dışarıya çıkarılışı, Güvercin'in kaybolmasıyla alakalıdır. Cennet'in oğlu, Güvercin'i kaçırdığı düşünülerek sorguya çekilir muhtar tarafından. Sorgu neticesi muhtar için belli olmasa da netice, Cennet'in oğlunun yazmış olduğu mektuplarla, yoklar sürüsüne katılmaya diremesidir. Taşrada var olabilmenin yolunu yokluk besleyerek, sözcüklerle yapar Cennet'in oğlu, mektupla yokluk büyütür. Hiç kimseye yazılan mektuplarla, kendi taşrasına sığınarak merkezin taşrasına dayanabilme gücünü bulur. Köyün yaşlıları ve 'sakinleri' köy meydanında olan her olayın peşinden büyük bir çember oluşturur ve bu kez çemberin içinde kalan Cennet'in oğludur. Köy çemberinin içinde bir çember daha kurulmuştur yaşlılar tarafından ve asıl çember Cennet'in oğlunun içindedir, bu çemberin içinden bağırır; "Kaar, nedeen yağaar kaarr?"³⁸ Bu çemberin içinde ölümünü getirecek olan yılanlarla oynar, kendisindeki masumlığa sahip olmayan çocuklarla oynar. Güvercin'i bulduğunda onun sırtında bir sürü yılanla döndüğünü düşünürler önce, Güvercin olduğu anlaşıldığıdaysa muhtar, merkeze ait bir muhtar gibi (devletin temsilcisi gibi) davranır, onu bayrak direğine bağlar, yiyecek içecek vermez. İndirilmeyen bayrağın direğine bağlanan Cennet'in oğlu, suçsuz birçok insanın yargılanışını simgeleyen bir hâlde bu kez görünür iplerle devlete bağlanmıştır. İpin yılanla dönüştüğü anda da Cennet'in oğlu köy meydanında (taşranın tam ortasında) ölür.

Mekânın kişiler üzerine bir gölge gibi düştüğü *Gölgesizler* romanında, merkez-taşra ilişkisi yokluğun var edilmesiyle anlatılmıştır. Merkez tarafından (köye iki üç ayda bir giden) "postacı" aracılığıyla taşraya gönderilen hayalî sözleşme okunmadan imzalanmış ve evlerde uzak bir köşeye kaldırılmıştır. Taşradakiler günlerin hep aynı olduğu, soluk alıp verişini durmak üzere olan bir köyde sıkılmaya başladıklarında sözleşmeyi kaldırdıkları yerden almış ve okumaya

³⁶ H.A. Toptaş, A.g.k., s. 196, 197.

³⁷ Gaston Bachelard, *Uzamanın Poetikası*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s. 307.

³⁸ Hasan Ali Toptaş, *Gölgesizler*, s. 102.

başlamışlardır, bunun sonucunda içlerinde oluşan boşluk, onları yok etmiştir, merkez tarafından beklenmedik bir şekilde, taşradakiler sözleşmeyi bozmuştur. Sözleşmeyi en son okuyan merkeze biraz daha yakın olmak zorunda olan muhtardır. Muhtar köydeki tüm olayların sorumluluğuyla okur bu sözleşmeyi ve intihar ederek feshedilir sözleşme, köy ölüm kokar, kokuyla birlikte de yok olur. Köy, ‘bir nokta gibi kendi üzerine kapanır’ ve düş biter kitapla birlikte. Taşra sıkıntısının yok olmayacağını ise ‘hayatın tekrarların tekrarlarından’ oluştuğunu belirten yazar söylemiştir.

Kaynakça

- ALKAN, Ahmet Turan (2010), “Memleketin Taşra Hali”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ARGIN, Şükrü (2010), “Taşraya İçeriden Bakmak Mümkün Müdür?”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATAY, Oğuz (1984), Tehlikeli Oyunlar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN, Yusuf (2008), Bütün Öyküleri, “Evdeki”, YKY., İstanbul.
- BACHELARD, Gaston (2008), Uzamın Poetikası, Çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık (2010) “Taşranın ve Büyük Kentin Endam Aynası: Köy”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERK, İlhan (2004) “Taşra”, Kitap-lık, sayı 73, Taşra, Edebiyatta Merkez-Çevre İlişkileri Dosyası, Haziran, Y.K.Y., İstanbul.
- BİLBAŞAR, Kemal (2003), Denizin Çağırışı, Can Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl (2010), “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2010), “Taşra Karalaması-Küçük Bir Sosyolojik Deneme”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2010), Yer Değiştiren Gölge, Metis Yayınları, İstanbul.
- TOPTAŞ, Hasan Ali (2008), Gölgesizler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOPTAŞ, Hasan Ali (2009), Harfler ve Notalar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜRKEŞ, A. Ömer (2010), “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, Taşraya Bakmak, İletişim Yayınları, İstanbul.
- UYAR, Turgut (2011), “Yalağuz”, Büyük Saat, YKY., İstanbul.